

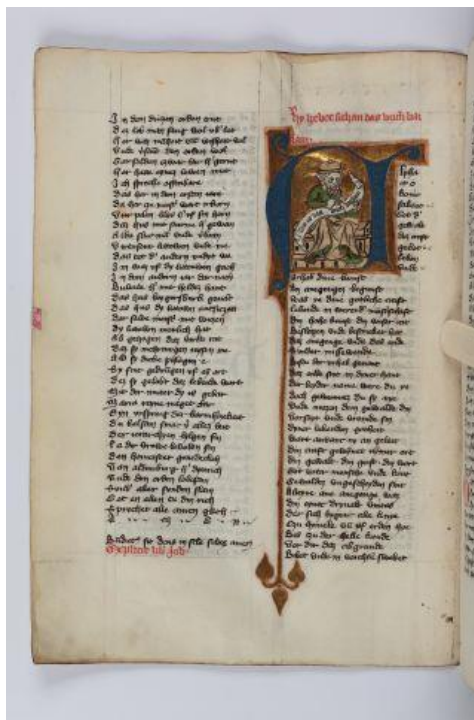
Marta Czyżak
Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

Digitalizacja najcenniejszych średniowiecznych rękopisów Biblioteki UMK

Streszczenie: Autorka przedstawia projekt „Digitalizacja najcenniejszych rękopisów średniowiecznych Biblioteki Głównej UMK” zrealizowany w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu w 2013 r. dzięki dotacji Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego z programu „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego”. Omawia poszczególne fazy projektu: wybór 19 rękopisów (XI–XV w.) z kolekcji 72 rękopisów średniowiecznych biblioteki, konserwację zachowawczą, etap fotografowania i przetwarzania danych, publikację w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej, popularyzację cyfrowej kolekcji. Omawia jej zawartość: rękopisy objęte projektem pochodzą z dawnej Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu, a wśród nich kodeksy z dawnych bibliotek krzyżackich. Podkreśla bezcenną wartość sfotografowanych manuskryptów należących do polsko-niemieckiego i europejskiego dziedzictwa kulturowego, a także aspekt ochrony i upowszechnienia zbiorów zrealizowany dzięki projektowi.

Słowa kluczowe: rękopisy średniowieczne, Królewiec, zakon krzyżacki, konserwacja, digitalizacja, europejskie dziedzictwo kulturowe, Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, Manuscriptorium

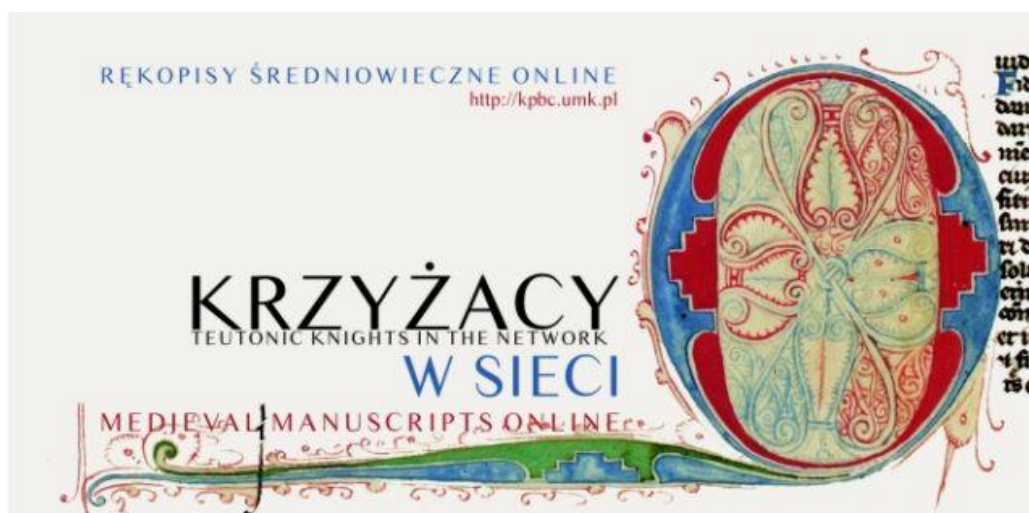
Dzięki dotacji Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego z programu „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego” w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu zrealizowano w 2013 r. trudny, wymagający fachowości projekt digitalizacyjny, zatytułowany „Digitalizacja najcenniejszych średniowiecznych rękopisów BGUMK”. W jego ramach zdigitalizowano i opublikowano w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej 19 rękopisów średniowiecznych, pochodzących z dawnej Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu.

Il. 1. Poetyckie parafrazy ksiąg biblijnych: Hioba i Daniela, Rudolf von Ems, Legenda o Barlaamie i Jozafacie, Pieśń o NMP z Pasjonatu, 1. poł. XV w. Inicjał z przedstawieniem mędrca Barlaama. Biblioteka UMK, Rps 40/IV. Fot. P. Kurek.

Zostały one wybrane z liczącej przeszło 70 manuskryptów kolekcji rękopisów średniowiecznych Biblioteki UMK. Ważnym kryterium selekcji był stan zachowania kodeksów, a także możliwość rozchylenia bloku książki, tak by ująć obiektywem aparatu np. noty umieszczone na wewnętrznych marginesach. Istotna była także przydatność tekstów zawartych w rękopisach do badań naukowych, a także piękno ich formy zewnętrznej. Pod tym kątem przejrano wspólnie z pracownikami Oddziału Konserwacji wytypowane wstępnie rękopisy i po konsultacji z fotografem z Oddziału Digitalizacji zatwierdzono ostateczną listę kodeksów.

Dawna Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu dziedziczyła zbiory królów, wcześniej książąt pruskich (Biblioteki Zamkowej założonej w 1540 r. przez księcia Albrechta Hohenzollerna) i zbiory Uniwersytetu w Królewcu (nazywanego od imienia fundatora, księcia Albrechta — Albertyną). Pozostawały one w Królewcu do początków 1944 r., kiedy wobec zagrożenia zbliżającą się linią frontu zostały ewakuowane m.in. do miejscowości Słobity (Schlobitten) i Karwiny (Karwinden) koło Pasłęka w dawnych Prusach Wschodnich, które w 1945 r. znalazły się w granicach państwa polskiego. Odnalezione i zabezpieczone przez polską administrację zostały umieszczone w zbiornicy księgozbiorów zabezpieczonych w Pasłęku i na mocy zezwolenia Ministerstwa Oświaty przejęte w lipcu 1946 r. przez pracowników powstającej Biblioteki UMK. W naszych zbiorach znalazły się w ten sposób — i zostały obecnie zdigitalizowane — obiekty o wyjątkowej wartości historycznej i artystycznej. Wśród nich kodeksy z dawnych bibliotek krzyżackich, przewiezione przez księcia Albrechta w latach 40. XVI w. z Tapiawy (gdzie mieściła się po utracie Malborka w 1466 r. centralna biblioteka Zakonu) do Królewca, np. kopie listów papieża Grzegorza VII (cztery pergaminowe karty) z końca XI w.; „kieszonkowy” kodeks z tekstem *Statutów zakonu krzyżackiego* w językach niemieckim i francuskim powstały na początku XIV w. z inicjatywy wielkiego mistrza Karola z Trewiru, zdobiony oryginalną dekoracją filigranową; *Kronika ziemi pruskiej* (*Di Kronike von Pruzinlant*) Mikołaja von Jeroschin z 2. połowy XIV w.: drugi najstarszy zachowany w całości rękopis kroniki; alegoryczny poemat Tilona von Kulm *Von siben Ingesigeln* (1331) z korektami wykonanymi najprawdopodobniej ręką poety; kodeks z pomnikami średniowiecznej poezji niemieckiej, tj. poetyckimi parafrazami biblijnych ksiąg Hioba i Daniela, *Legendą o Barlaamie i Jozafacie* pióra Rudolfa von Ems (zm. ok. 1248) oraz pieśnią ku czci Najświętszej Marii Panny z Pasjonatu, z miniaturami przedstawiającymi Daniela, Barlaama i Matkę Bożą.

Il. 2. Ulotka promująca projekt. Opracowanie graficzne: Hanna Sierdzińska.

Wśród bezcennych manuskryptów udostępnionych on-line znalazły się także inne królewskie kodeksy, np. żywot błogosławionej Doroty z Mątowów *Leben der seligen vrouwen Dorothee* Jana z Kwidzyna z około 1400 r.: najstarszy zachowany przekaz żywota; rękopis z komentarzem do IV księgi Dekretów papieża Grzegorza IV z inicjałem przedstawiającym scenę zaślubin, pochodzący z dawnej biblioteki katedralnej w Królewcu; *Sermones quadragesimales* (Kazania wielkopostne) z biblioteki skasowanego w 1823 r. opactwa cystersów w Pelplinie (najcenniejsze kodeksy pelplińskie po kasacji klasztoru przewieziono do Królewca); włoski modlitewnik z końca XV w. z piękną miniaturą przedstawiającą zwiastowanie; *Prawo starochełmińskie* (*Der alte Kulm*) z końca XIV w. zakupione przez Bibliotekę w Królewcu w 1862 r.

Wybrane rękopisy poddano najpierw zabiegom konserwatorskim w pracowni konserwacji biblioteki: polegały one na prostowaniu i czyszczeniu pofalowanych kart pergaminowych, wklejaniu w blok luźnych kart, usuwaniu większej deformacji bloków książek. Jednocześnie natłuszczono i uelastyczniono skórę opraw oraz wzmocniono grzbiety (zabezpieczono pęknięcia i niektóre uszkodzenia mechaniczne), co umożliwiło bezpieczne otwieranie kodeksów. Tak przygotowane, pięćset i sześćsetletnie, kruche manuskrypty były fotografowane w pracowni digitalizacji w specjalnie do tego celu przygotowanej, odpowiadającej wielkości księgi, konstrukcji — kolebce, zapewniającej rękopisom stały, bezpieczny kąt otwarcia. W pracowni utrzymywano stale, odpowiednie dla rękopisów (pergaminów) warunki klimatyczne: temperaturę i wilgotność powietrza. Fotografowano nie tylko poszczególne karty rękopisów (niekiedy po kilka razy dla uzyskania jak najwyższej jakości obrazu), ale także wybrane noty marginalne, tak aby umożliwić przyszłemu czytelnikowi bezpośredni, bliski ogląd dzieła. Fotografie poszczególnych rękopisów zostały następnie opatrzone dokładnymi metadanymi zarówno technicznymi, jak i opisowymi, przetworzone do formatu DjVu w celu opublikowania w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej. Stworzono dla nich specjalną strukturę i kolekcję: *Rękopisy średniowieczne zdigitalizowane dzięki dotacji Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego*: <http://kpbk.umk.pl/dlibra/publication?id=77062&tab=3>.

Fragment metadanych opisowych dotyczący praw autorskich wyraźnie podkreśla, że obiekty należą do domeny publicznej, czyli każdy może z nich korzystać do woli:

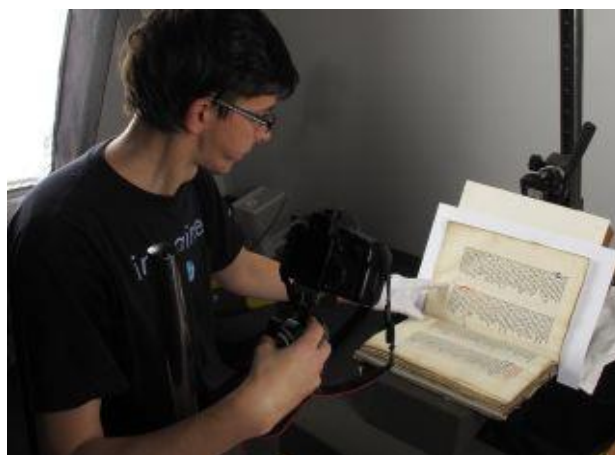
Prawa: Domena publiczna (Public domain)

Prawa dostępu: Dla wszystkich bez ograniczeń; Więcej...

Digitalizacja: Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

Lokalizacja oryginału: Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

Sponsor digitalizacji: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

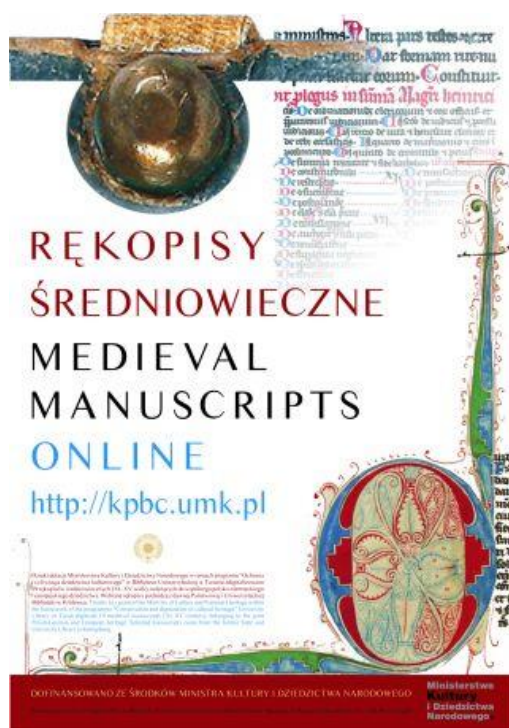

Il. 3. W pracowni digitalizacji. Fot. Maciej Mierzejewski.

Dzięki temu projektowi ukryte dotąd w magazynie zbiorów, bezcenne średniowieczne kodeksy, należące do wspólnego polsko-niemieckiego i europejskiego dziedzictwa kulturowego, zostały udostępnione szerokiemu gronu odbiorców: wszystkim zainteresowanym poszczególnymi aspektami średniowiecznej kultury, które skupiają się w rękopiśmiennej księdze. Projekt digitalizacji umożliwił także ochronę i zabezpieczenie rękopisów poprzez stworzenie i udostępnianie ich cyfrowej kopii. Kopie matki zostały przesłane do Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów oraz Krajowego Magazynu Danych.

Informacja o projekcie wraz z listą sfotografowanych obiektów została umieszczona na stronie Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu i rozpropagowana w tych środowiskach naukowych, dla których obiekty te są ważne z punktu widzenia naukowego.

Kolekcję dobrze promuje także cyfrowy plakat zatytułowany „Rękopisy średniowieczne online”: <http://www.bu.umk.pl/rekopisy-online> oraz trzy rodzaje ulotek pod tytułami „Krzyżacy w sieci” i „Rękopisy średniowieczne online”.

Il. 4. Plakat promujący projekt. Opracowanie graficzne: Hanna Sierdzińska.

Dzięki temu projektowi kolekcja cennych rękopisów KPBC powiększyła się znacząco i liczy teraz 208 obiektów. Wszystkie one zostaną także przesłane do europejskiej biblioteki rękopisów Manuscriptorium, z którym UMK współpracuje od lat. Wiele z nich czeka jeszcze na swoją kolej i pewnie potrwa to wiele lat, zanim ujrzą światło dzienne, ponieważ upowszechnianie rękopisów zawsze wiąże się z konserwacją, a ta jest bardzo kosztowna, długotrwała i wymaga fachowego podejścia.